

УДК 316.25

АНДРІЙ МЕЛЬНИКОВ,

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології Східноукраїнського національного університету ім. В.Даля (Сєвєродонецьк)

Екзистенціальна соціологія Дж.Джонсона

Анотація

У статті міститься загальна характеристика екзистенціальної соціології сучасного американського соціолога, представника Каліфорнійської школи Дж.Джонсона. Серед особливостей його наукової творчості вирізняє проблему емоційного досвіду (методологічний сенсуалізм), що втілюється у вивченні співвідношення почуттів і мислення в процесі польового дослідження і в інтегративній концепції емоційних генералізацій, побудованій на підставі оригінальних понять емоційної соціалізації, емоційних кар'єр, емоційної чутливості й захоплення. Показано, що екзистенціальна соціологія Дж.Джонсона має переважно емпіричний характер і розвиває базові положення Каліфорнійської школи стосовно прикладних проблем корупції, пропаганди, домашнього насильства, справедливості, смертної кари. Розкривається визначення Дж.Джонсоном специфіки екзистенціальної соціології й відзначається його внесок у розвиток методології та методів якісного дослідження.

Ключові слова: *Джон М.Джонсон, екзистенціальна соціологія, Каліфорнійська школа, емоційні генералізації, ситуаційна трансценденція, індуктивізм*

Багатовимірність сучасного соціального життя створює гранично важкі умови для побудови сталих теоретико-методологічних орієнтирів соціологічної науки. Неможливість однозначної характеристики мінливої соціальної реальності й ускладнення щодо визначення стану самої соціології даються взнаки в гострих суперечках і дебатах у наукових колах. Але попри наявні труднощі можна говорити про поточні прояви цілої низки тенденцій, що дають підстави висувати аргументи на користь екзистенціального повороту в сучасній соціології. До таких тенденцій слід віднести зсув до-

слідницьких акцентів за шкалами від абстрактного до конкретного і від номотетичного до ідеографічного, онтологізацію соціологічної теорії, розвиток якісних методологій, підвищення інтересу до проблематики повсякденності, суб'єктивності, тілесності й ситуаційності. Розвиток екзистенціальної парадигми в соціологічній науці може мати різні траєкторії, однак важливим і актуальним є зміцнення історико-соціологічних засад цього процесу через загальнотеоретичну інтеграцію вже наявних концепцій екзистенціальної соціології. Одну з таких оригінальних концепцій було запропоновано сучасним американським соціологом, представником Каліфорнійської школи Дж.Джонсоном.

Історія екзистенціальної соціології як царина досліджень нині перебуває лише на початковій стадії формування і фрагментарно відображена переважно у працях самих представників цього напрямку (Е.Тирік'ян, Дж.Дуглас, Дж.Котарба, А.Фонтана, М.Боль де Баль, Дж.Хейм, П.Менінг). Незважаючи на окремі спроби вивчення діяльності Каліфорнійської школи екзистенціальної соціології (Д.Алієва, В.Кисиль, К.Райда), наукова творчість Дж.Джонсона як окремого представника цієї школи ще не була предметом спеціального дослідження. З огляду на це метою пропонованої статті, що продовжує серію публікацій з історії Каліфорнійської школи [Мельников, 2011; Melnikov, forthcoming], є висвітлення загальних характеристик екзистенціальної соціології Дж.Джонсона. У ширшій перспективі вказана мета пов'язана із необхідністю поглибленого аналізу ідей представників Каліфорнійської школи і подальшого включення їх до структури історії соціологічної науки. Ці зусилля, своєю чергою, можуть забезпечити певний внесок в інтеграцію екзистенціальної соціології як нової парадигми соціологічного теоретизування.

Історико-соціологічний розгляд будь-якої наукової концепції передбачає врахування біографічних характеристик та інтелектуального шляху її автора. Американський соціолог Джон Мертона Джонсон народився 1941 року в місті Форт-Вейн (Індіана, США) у сім'ї фермерів з діда прадіда, котрі сповідували релігію квакерів. По закінченні школи у 1959 році він вступив до Університету Індіани (Блумінгтон), де вперше познайомився із працями екзистенціальних мислителів. Під впливом близької до екзистенціалізму субкультури бітників, особливо ідей Дж.Керуака, Джонсон на рік залишив університет, мандруючи автостопом Сполученими Штатами та Мексикою. У період навчання в університеті ознайомився з ідеями А.Коена, а завдяки Ш.Страйкеру й А.Ліндесміту відкрив для себе теорію символічного інтеракціонізму. Крім академічного навчання Джонсон також долучився до непопулярного в той час серед студентів політичного активізму, обстоював ліберальні ідеї громадянських свобод і надалі завжди дотримувався цієї позиції. Після закінчення університету у 1963-му він до 1967 року служив офіцером морських сил США, брав участь у В'єтнамській війні й після служби вступив до магістратури Університету Сан-Дієго, де зазнав впливу харизматичного Н.Муратідіса — “феноменологічного марксиста”, за його власним визнанням, і з ним трічі опанував курс за працею Т.Парсонса “Структура соціальної дії” (1937). Крім волюнтаристської теорії дії Джонсон також детально вивчив працю Е.Тирік'яна “Соціологізм та екзистен-

ціалізм” (1962), що деякою мірою визначила напрям його майбутніх дослідницьких інтересів. Під час навчання в магістратурі він познайомився з фундатором і лідером Каліфорнійської школи Дж.Дугласом, став його асистентом і аспірантом на очолюваній Дж.Гусфілдом новій кафедрі соціології Університету Каліфорнії (Сан-Дієго), де також викладали А.Сікурел, С.Лаймен, Р.Колінз. Пізніше Джонсон працював асистентом Сікурела, після чого став асистентом А.Гоулднера, котрий незадовго до цього опублікував свою славнозвісну працю “Прийдешня криза західної соціології” (1970). Приблизно в цей період Джонсон познайомився з А.Фонтаною, Д.Алтейді, Н.Дензином, Петі і Пітером Адлерами, Дж.Котарбою і останнім аспірантом Г.Блумера Л.Атенсом, з яким його зв’язали довгі дружні стосунки¹.

У 1972 році Дж.Джонсон перейшов на кафедру соціології Аризонського університету, в якому працював до своєї відставки 2012 року. Упродовж професійної кар’єри він опублікував кілька книг, понад 100 статей і два десятиліття був редактором серії монографій “Соціологічні спостереження” видавництва “Сейдж”. У 1988–1989 роках він обіймав посаду президента Товариства символічного інтеракціонізму й у 2002 році здобув Премію Дж.Г.Міда за видатний внесок у розвиток цього дослідницького напрямку. 1993-го Джонсон виступав з лекціями в університетах Парижа й Амстердама, двічі (у 2007-му і 2008-му) відвідував Україну, де читав лекції у Східноукраїнському національному університеті (м. Луганськ) і брав участь у Харківських соціологічних читаннях, де презентував доповідь на пленарному засіданні. Із візитом до України пов’язана серія його теоретичних досліджень і публікацій [Johnson, Melnikov, 2008; 2009; Джонсон, Мельніков, 2009; Johnson, 2009; Джонсон, Мельніков, 2013].

Лідер Каліфорнійської школи Джек Дуглас орієнтував своїх учнів передусім на якісні емпіричні дослідження повсякденного соціального життя, тому одним із перших проектів Дж.Джонсона стало польове дослідження Служби захисту дітей в Лос-Анджелесі і Сан-Дієго, проведене у 1969–1972 роках. Методологічно дослідження було побудовано на позиції Дугласа, що спиралася на такі відомі праці, як “Суспільство на рогу вулиці” (1943) В.Вайта і “Людина, яка управляє” (1959) М.Дальтона. Ця позиція передбачала не лише вивчення предмета, а й спробу відобразити сам дослідницький процес у всіх його подробицях, включно з емоціями та глибинними переживаннями дослідника. Як іронічно зазначав Джонсон, таке тяжіння Дугласа до істини змусило його фіксувати в польових звітах навіть ті факти власного життя, про які багато хто волів би не знати. Цей аспект дістав відображення в дисертації Джонсона на тему “Соціальне конструювання офіційної інформації” (1973) і в його першій книзі “Проводячи польове дослідження” [Johnson, 1975], що справило вплив на так званий рефлексійний поворот у соціологічній етнографії. У цій книзі Джонсон звертає увагу на характерну для американської соціології 1950–1970-х років кризу класичного веберіанського розуміння об’єктивності, що посприяло розвитку якісних ме-

1

Біографія й особисте життя Дж.Джонсона докладніше відображені в його автобіографічних і автоетнографічних публікаціях [Johnson, 2008; 2010; 2012; 2014a; 2014b].

тодів дослідження. Критична оцінка класичної методології показала, що дослідник не є відстороненим спостерігачем, але включений у ситуацію і багато в чому впливає на отримувані наукові дані. Так, наприклад, Г.Ганс на підставі власного досвіду польових досліджень зазначав [Gans, 1968], що соціолог іноді мусить бути нечесним, щоб здобути “чесну” інформацію, а Р.Вакс зізнавалася [Wax, 1972] у своєму впливі на отримання саме тих відповідей на запитання дослідження, котрі були їй необхідні.

За будь-яких спроб строгої побудови й опису методологічних процедур польового дослідження здоровий глузд і природна настанова соціолога залишаються важливими чинниками вибору й інтерпретації досліджуваного предмета. За своєю природою соціальна реальність не є цілком об’єктивною й існує тільки як суб’єктивно значимий і лише частково вербалізований і раціоналізований досвід. Тому найкращою формою вивчення цього досвіду є пряма участь у відповідних життєвих подіях, побудована на порозумінні й довірі, що дає змогу розкривати глибинні ситуаційні смисли і максимально зберігати природну цілісність соціальних феноменів. Характерною рисою екзистенціальної альтернативи в розумінні соціологічної об’єктивності стало осмислення людини як суб’єкта, здатного обирати чи конструювати смисли й дії, а також усвідомлювати відповідальність за зроблений вибір. Звідси — головним інтересом дослідника виступають способи побудови смислів у конкретних ситуаціях з урахуванням чинників середовища в широкому сенсі і нормативних соціокультурних обмежень.

Значима концептуальна будова екзистенціальної соціології Джонсона постала у зв’язку і фокусуванням на проблемі співвідношення або злиття почуттів і мислення в процесі польового дослідження [Johnson, 1977a; Whiteman, Muller, Johnson, 2009]. З його точки зору, традиційна соціологічна методологія розглядає почуття дослідника як щось неприпустиме в якості професійних властивостей¹. Таким чином, чуттєвий досвід соціолога залишається за межами дослідницьких звітів, а також приховується за “раціональними фронтами”. Відносною гранню, яка визначає вплив почуттів соціолога на об’єктивність отриманих результатів, є трансформація емпатичної установки в симпатичну, що передбачає повне прийняття перспективи членів досліджуваної соціальної групи. Разом із тим у перебігу емпіричних досліджень Джонсон виявив, що саме поняття колективної або групової перспективи є проблематичним і радше другорядним стосовно складного переплетіння багатоманітних індивідуальних смислів. Складність досліджуваної соціальної ситуації доповнюється проблемою вибірковості сприйняття дослідника, який визначає події, що відбуваються, з точки зору релевантності їх певним наперед заданим категоріям, що мають характер природної настанови.

Розглядаючи проблему співвідношення раціональних і чуттєвих елементів досвіду, Джонсон відзначає такий її важливий аспект, як невідповідність зовнішнього “фронту” і внутрішніх переживань. Така невідповід-

1

Одним із рідких винятків із цього правила Джонсон вважає підхід американського соціолога К.Вольфа і його екзистенціальну теорію [Wolff, 1964].

ність необов'язково є результатом свідомого наміру індивіда приховати свої почуття, але може бути також наслідком його нездатності раціонально висловити численні особливості чуттєвого досвіду. Беручи за приклад подвійне ставлення М.Вебера до процесу раціоналізації сучасних суспільств, відображене в його протиставленні понять “залізної клітки” (раціональність) і “магічного саду” (сентиментальність), Джонсон вказує на слабкий бік у теорії німецького класика, пов'язаний з його нездатністю розкрити ту ключову властивість раціональності, котра полягає в поданні себе як прийнятної для інших. Натомість предметом екзистенціальної соціології є не стільки зовнішній фронт, сприйманий соціологічною традицією як соціальна реальність, а той глибинний чуттєвий рівень, що становить основу людського існування. Ця тема подвійності соціальної реальності набула розвитку у вивченні Джонсоном проблематики девіації і так званої “бюрократичної пропаганди”. Низка його праць присвячена аналізу процесу складання офіційних звітів у різноманітних приватних і державних структурах, включно з армією [Johnson, 1972; Crime at the Top, 1978; Official Deviance, 1979; Johnson, 1980a; 1980b; 2008]. Зрештою він підтвердив висновки Дугласа про суттєву невідповідність публічно-офіційного і приватного рівнів соціальної реальності, що дістає вияв у таких формах девіації, як спотворення даних для офіційних документів, крадіжка державного майна, зловживання службовим становищем, корупція, імітація діяльності тощо.

Наголошуючи, що “смысл” є ключовою категорією екзистенціальної соціології, Джонсон запропонував поняття “ситуаційної трансценденції” (*occasioned transcendence*) [Johnson, 1977b]. На його думку, в соціологічній традиції, зокрема в структурному функціоналізмі, сформувалася трансцендентальна теорія соціальних смислів, згідно з якою базові соцієтально спільні смисли (цінності, норми тощо) є зовнішніми, відносно усталеними, неproblematicними й перебувають за межами прямого чуттєвого досвіду індивідів. Протилежністю трансцендентної теорії виступає, зокрема, етно-методологічна перспектива, згідно з якою соціальні смисли є ситуаційними або індексальними і, таким чином, можна говорити про ситуаційну теорію соціальних смислів, що заперечує трансцендентну (транситуаційну) теорію структурного функціоналізму. Спираючись на дані свого емпіричного дослідження соціальних служб, Джонсон запропонував третій підхід “ситуаційної трансценденції”, який вказує, що всі вивчені ним події були тією чи тією мірою ситуаційними і не були визначені заздалегідь, але водночас мали трансцендентні, тобто транситуаційні характеристики. Дослідження показало, що смислова інтерпретація ситуації соціальними акторами незрідка є проблематичною і конфліктною, а також одночасно містить чуттєві й когнітивні елементи, практичні й ціннісні аспекти, де раціоналізація, як правило, виникає після актуального досвіду.

Один із дослідницьких інтересів Джонсона спрямований на проблему співвідношення екзистенціальної соціології з такими напрямками, як символічний інтеракціонізм, етнометодологія, феноменологічна соціологія, обґрунтована теорія і драматургічна соціологія [Melnikov, Johnson 2012; Джонсон, Мельников, 2013]. Він пояснює спільність цих напрямів через збіг або близькість багатьох ключових категорій та ідей (ситуація, смысл, суб'єкт,

інтерпретація тощо), а також через те, що ці напрями являють собою радше світоглядні настанови чи способи світовідчуження, ніж строгі теоретичні системи. Крім цього, єднальним елементом у цьому разі є мікросоціологічна, прагматистська і конструкціоністська методологія, що наголошує важливість проблематики дії, вибору і повсякденного соціального життя. Окрему працю Джонсон спеціально присвятив співвідношенню етнометодології й екзистенціальної соціології [Johnson, 1977c]. Аналізуючи спроби етнометодології з критичних позицій висунути альтернативну парадигму соціальних наук, він, як і Дж.Дуглас, підкреслює, що насправді теоретичні настанови етнометодології не надто відрізняються від відповідних настанов традиційної позитивістської соціології, оскільки вони спираються на категорії здорового глузду дослідника. Ця подібність є особливо помітною при розгляді емпіричних досліджень етнометодологів, в яких їхня радикальна теоретична риторика зазвичай втрачає свою чинність. Відтак, ключова відмінність екзистенціальної соціології від етнометодології полягає в концентрації останньої на напередзаданій індексальній методології й ігноруванні глибших проблем, пов'язаних з інтерпретацією конкретної реальності в її власних термінах. Екзистенціальна соціологія фокусується на цілісності людського досвіду в усьому багатоманітті його індексальних форм, хоча при цьому й не заперечується можлива значимість когнітивних аспектів переживання соціальної реальності, яку можна виявити за умови дотримання принципу первинності досвіду щодо його інтерпретації.

У контексті загального впливу екзистенціалізму на соціальні науки Джонсон відзначає кілька основних проблем, що становлять парадигмальну специфіку екзистенціальної соціології. До цих взаємозалежних проблем належать пошук і створення індивідом смислів, автентичність, відчуженість та абсурд, почуття й емоції, свобода, вибір і відповідальність. Найбільшу увагу у своїх працях він приділив проблемі емоцій, розглянувши її у зв'язку з такими аспектами, як домашнє насильство [Johnson, Ferraro, 1984], смертна кара [Gerber, Johnson, 2007], справедливість і правосуддя [Johnson, 1995]. На теоретичному рівні емпіричне вивчення емоцій увиразнилося в його інтегративній концепції емоційних генералізацій, створеній спільно з його жінкою Б.Катбертсон [Cuthbertson, Johnson, 1992; Cuthbertson-Johnson, Johnson, 1995].

Спираючись на піонерські дослідження Ж.-П.Сартра [Sartre, 1948], а також на праці Н.Дензина [Denzin, 1984; 1985; 1987] і А.Гохшильд [Hochschild, 1983], Катбертсон і Джонсон зазначають, що емоційні смисли є більш фундаментальними порівняно із символічними смислами соціальної реальності. Емоційні смисли характеризуються певним рівнем "емоційної чутливості", що формується з ранніх років життя індивіда й відображає узагальнені визначення ситуації, пов'язані із відповідними поведінковими реакціями, лінгвістичними патернами та нейрофізіологічними процесами. Наприклад страх відображає узагальнене визначення вразливості перед можливою загрозою. У довгостроковій перспективі різноманітні емоційні генералізації переплітаються між собою в складні комбінації і переходять на несвідомий рівень. У контексті тілесного досвіду емоційна чутливість викликає усвідомлення значимості певних явищ і формує типову відповідь на

сформовану ситуацію. Емоційна чутливість може набувати гострої форми, для якої характерна висока інтенсивність, низька здатність контролю емоції й фактично повний автоматизм реакції. Реактивність, нерефлексованість і неконтрольованість виражаються у феномені емоційного “полону” (*capture*), що супроводжує гостру емоційну чутливість. Емоційний “полон” може також виникати у вигляді фокусування на стратегіях управління емоціями або у формі об’єктивацій, у разі яких сам досвід гострої чутливості стає джерелом “полонення”. Об’єктивації, своєю чергою, відображаються в метагенералізаціях, що узагальнюють весь спектр емоційного досвіду індивіда на рівні життя загалом.

Катбертсон і Джонсон визначають емоції як комплексний феномен, завдяки якому формуються і функціонують (дисфункціонують) індивідуальні та соціальні смисли. Емоції являють собою “абстракцію досвіду, систему орієнтації, що наділяє індивіда автоматичними (*taken-for-granted*), реактивними способами пізнання та взаємодії з природним і соціальним середовищем” [Cuthbertson-Johnson, Johnson, 1995: с. 165]. Емоції також виявляються у вигляді соціоемоційної оцінки подій, що відбуваються, і, з огляду на процесуальний характер реальності, формуються як “емоційні кар’єри”, що рутинізують способи оцінювання власних емоцій та емоцій інших індивідів. Не менш важливою є валентність емоційно-лінгвістичного фокусування особистості, виражена в різноманітних сполученнях самооцінки й оцінки іншого (позитивне *Я* / позитивний інший, позитивне *Я* / негативний інший, негативне *Я* / позитивний інший і негативне *Я* / негативний інший), а також загальна валентність емоції (позитивна, негативна, змішана). За типом емоції можна поділити на індикативні (страх, гнів, розпач, сум, щастя, радість, задоволення тощо), такі, що відособлюють (самотність), і єднальні (кохання, довіра), оцінно-статусні (гордість, сором, ганьба, провина, ревності, заздрість, ресентимент тощо). Для кожної емоції характерний певний рівень інтенсивності, масштабу і реактивності. Разом із тим емоційні генералізації можуть містити поєднання суперечливих емоцій, що викликають стан амбівалентності чи невизначеності. У соціальній площині складну структуру емоційного досвіду можна розглядати як на рівні індивіда або малої групи, так і в контексті великих спільнот і суспільства загалом.

Значущими аспектами в осмисленні емоцій є поведінка і соціокультурний контекст. У вивченні співвідношення емоцій і поведінки унеобхіднюється виявлення поведінкових патернів (втручання, деструкція, відмова, конфронтація, турбота тощо) і стратегій управління поведінкою під впливом емоцій, включно з “фронтальною роботою” та емоційною нечесністю. Емоції мають взаємозв’язок із соціокультурним контекстом і такими його різноманітними складовими, як історичний період і події, соціокультурна специфіка групи, ритуали, інститути, сімейні й міжособистісні відносини, цінності, ідентичність. У процесі емоційної соціалізації виникають найпростіші дедуктивні генералізації, що їх покладають в основу подальшого емоційного досвіду індивіда.

Спираючись на дані власного емпіричного дослідження, отримані в процесі інтерв’ювання 500 чоловіків, які виступали суб’єктами фізичного насильства й переживали почуття гніву, Джонсон указує на проблему надзви-

чайної складності й багатоманіття емоційного досвіду. Так, досвід гніву і близьких до нього емоцій (лють, обурення, ворожість) виникав у респондентів у зв'язку з величезною кількістю найрізноманітніших об'єктів і подій. При цьому не можна сказати, що гнів абсолютно не піддається аналізу чи категоризації. До прикладу, загальним чинником гніву виступає загроза чому-небудь дорогому для індивіда. Радше йдеться про те, що ключові характеристики гніву, як, напевно, й інших емоцій, детерміновані не так багатоманітними зовнішніми об'єктами і подіями, як внутрішнім емоційним Я, що організовує і визначає емоційний досвід особистості через емоційні генералізації та метагенералізації.

У 2002 році Дж.Джонсон разом із Дж.Котарбою стали редакторами колективної монографії “Постмодерністська екзистенціальна соціологія” [Postmodern existential sociology, 2002], що продовжила розвивати проект екзистенціальної соціології Каліфорнійської школи, презентований у двох попередніх програмних працях — “Екзистенціальна соціологія” (1977) і “Екзистенціальне Я в суспільстві” (1984). За задумом авторів, книга була спрямована на перегляд екзистенціальної соціології з урахуванням останніх соціальних тенденцій і змін у самій соціологічній науці. Однак, як і в разі двох попередніх книг, ця нова монографія радше являла собою колекцію звітів якісних емпіричних досліджень, ніж теоретичну чи парадигмальну концептуалізацію, і цей факт свідчить про концептуальну слабкість логічної структури екзистенціальної соціології Каліфорнійської школи, зумовлену надмірною прихильністю до принципу переважання соціального (існування) над соціологічним (сутність). Так, результати емпіричного дослідження Джонсона, опубліковані в цій монографії та присвячені феномену переслідування [Johnson, 2002; Джонсон, 2008], не містять жодних теоретичних зв'язків не тільки з проблемами постмодернізму, а й з екзистенціальною соціологією як такою. Аналогічним чином можна схарактеризувати багато інших досліджень Каліфорнійської школи.

Описуючи екзистенціалізм як світовідчуження і спосіб життя, Джонсон і Котарба зазначають, що суть цієї течії полягає в пошуку відповідей на конкретні практичні питання людського існування. Постмодерністський екзистенціалізм залишається прихильним до емпіричного вивчення переживань конкретних індивідів у повсякденному житті, у зв'язку з чим залишається актуальною традиційна проблематика соціального конструктивізму, суб'єктивності, свободи дії, почуттів та емоцій, об'єднана навколо принципу переважання існування над сутністю. Постмодерністські зміни екзистенціальної соціології відбиваються у двох основних аспектах. Перший із них пов'язаний зі змінами в суспільстві, де традиційна екзистенціальна проблема індивіда, котрий протистоїть нівелювальним силам масового соціуму, набула куди складніших обрисів завдяки розвитку нових інформаційних технологій і підвищенню ролі культурного чинника соціального життя. Другий аспект полягає у впливі постмодернізму на методи та методологію соціологічного дослідження, що відбилося в синтезі наукового методу з різноманітними течіями в мистецтві (література, поезія, театр, кіно тощо), і це відкрило для екзистенціальної соціології більше можливостей у

вивченні найтонших глибинних вимірів соціального існування, недоступних грубому сциентистському аналізу.

Багаторічний досвід Джонсона в проведенні польових досліджень відобразився в його незмінному інтересі до вивчення різноманітних аспектів якісної методології та методів емпіричної соціології [Altheide, Johnson, 1994; 1997; Johnson, 2000; 2001; Johnson, Altheide, 2002]. Одним із його найвідоміших досягнень у цій царині стало розроблення (разом із Д.Алтейді) проблеми інтерпретативної валідності якісного дослідження [Altheide, Johnson, 1993; 1994b; 2011]. Алтейді і Джонсон підійшли до проблеми валідності якісного дослідження з позиції аналітичного реалізму, що, на їхню думку, не суперечить екзистенціально-соціологічній перспективі й передбачає використання низки принципів, до яких належать визнання існування зовнішнього реального світу, наголос на здатності індивідів і груп створювати смисли в цьому світі й утвердження неможливості в дослідженні цілком теоретично вичерпати всі смисли досліджуваного об'єкта. Показуючи багатовимірність сучасного міждисциплінарного дискурсу стосовно валідності (валідність-як-культура, валідність-як-ідеологія, валідність-як-мова/текст тощо), Алтейді та Джонсон запропонували поняття валідності-як-рефлексійного-урахування, що відображає взаємозв'язок дослідника, об'єкта, процесу створення смислів, прагматичної складової дослідження й аудиторії. Іншими словами, сам процес дослідження слід піддавати ретельному аналізу і він має бути розкритий у дрібних подробицях, включно з детальним визначенням даних (evidence) і процесу їх отримання. Отже, транспарентність процесу дослідження, в якій укорінена проблема валідності, допоможе аудиторії самостійно і критично оцінити отримані дані. Із чинником транспарентності пов'язана можливість відображення в процесі дослідження глибинного екзистенційного знання, що має характер контекстуального, "самозрозумілого" і "мовчазного" розуміння, що конституює всі інші смисли ситуації. Таке знання-досвід завжди перевершує лінгвістичні й символічні поняття, що можуть бути лише частковим і фрагментарним відображенням конкретного переживання.

Узагальнюючи характеристику наукової творчості Дж.Джонсона, можна сказати, що його підхід ґрунтується на певному переважанні тематики емоційного досвіду індивіда в соціальних взаємодіях (методологічний сенсуалізм), що стало відмітною рисою й зумовило його внесок у діяльність Каліфорнійської школи. З цієї точки зору дослідження Джонсона можна назвати екзистенціальною соціологією емоцій. Серед його оригінальних ідей у царині вивчення емоцій вирізняється проблема співвідношення почуттів і мислення (зокрема, в процесі польового дослідження) й інтегративна концепція емоційних генералізацій, що являють собою специфічні функціональні узагальнення емоційного досвіду і виступають основними елементами чуттєво-емоційного виміру особистості. Ієрархії емоційних генералізацій і метагенералізацій виникають у процесі емоційної соціалізації й побудови різноманітних емоційних кар'єр, а також характеризуються емоційною чутливістю, що переходить у своїх гострих формах в емоційне "полонення", що обмежує свободу дії та соціальну проактивність індивіда.

У своїх багаторічних дослідженнях, переважно емпіричних, на тлі методологічного сенсуалізму Джонсон розвивав такі базові положення екзистенціальної соціології Дж.Дугласа, як ситуаціонізм/транситуаціонізм, індуктивізм (спрямованість дослідження від конкретного до абстрактного і від індивіда до суспільства), тоталізм (прагнення відтворення досвіду в його цілісності), принцип часткової невизначеності соціальної реальності, дуалізм публічної і приватної сфер соціального існування в масовому суспільстві. Джонсон застосував це положення у вивченні широкого спектра соціальних явищ і процесів, серед яких можна назвати корупцію, пропаганду, домашнє насильство, справедливість, правосуддя, смертну кару. Разом із Д.Алтейді він створив оригінальну концепцію “бюрократичної пропаганди”, що окреслила проблему невідповідності публічно-офіційного і приватного рівнів соціальної реальності, а в узагальненій теоретичній перспективі стала соціологічним розвитком екзистенціалістської проблематики автентичності/неавтентичності та відчуженості.

Джонсон окреслив проблемне поле філософського екзистенціалізму, покладене в основу екзистенціальної соціології у вигляді проблем пошуку і творення індивідом смислів, автентичності, відчуженості й абсурду, почуттів та емоцій, свободи, вибору і відповідальності. Синтез екзистенціальної філософії і соціології втілюється в його теоретико-методологічному підході ситуаційної трансценденції, спрямованому на подолання крайностей суб’єктивізму й об’єктивізму шляхом індуктивного (від індивіда до суспільства) розгляду ситуаційних і транситуаційних чинників як невіддільних і взаємозалежних елементів конкретного досвіду індивіда в повсякденному соціальному житті.

На рівні загальної теорії Джонсон зробив певний внесок у прояснення співвідношення екзистенціальної соціології з такими підходами, як символічний інтеракціонізм, етнометодологія, обґрунтована теорія, феноменологічна і драматургічна соціологія. Він показав спільні риси цих напрямів, утілені в поняттях ситуації, смислу, суб’єкта, інтепретації, дії, вибору, повсякденності, а також їхній світоглядний характер і акцент на мікросоціологічній, конструктивістській, прагматистській методології. Разом із тим специфіка екзистенціальної соціології полягає в найбільшій концентрації на онтологічній проблематиці (існування передуює сутності) і вивченні глибинних сенсорних вимірів конкретного переживання соціальної реальності.

З точки зору методології та методів емпіричної соціології, Джонсон безперечно вплинув на розвиток якісного, інтерпретативного підходу. Його найбільша праця “Проводячи польове дослідження” (1975), а також розроблення проблеми валідності якісного дослідження стали втіленням так званого “рефлексійного повороту” в соціологічній етнографії, що був пов’язаний з відображенням самого дослідницького процесу, включно з переживаннями, прагматичними та соціокультурними настановами соціолога. Серед конкретних методів дослідження Джонсон застосовував і розвивав включене спостереження, соціологічну етнографію, автоетнографію і глибинне інтерв’ювання. Неабиякий досвід застосування цих методів привів його до розуміння того, що смисли людського життя формуються в соціаль-

них взаємодіях з іншими людьми у специфічному контексті. Сенси і дії невіддільні від чуттєво-емоційної складової досвіду, котрий може бути вивчений тільки шляхом прямого занурення в реальне соціальне середовище.

Екзистенціальна соціологія Дж.Джонсона стала невіддільною частиною загальної дослідницької діяльності Кліфорнійської школи, зберігши при цьому програмні положення Дж.Дугласа і, водночас, збагативши їх новим оригінальним змістом. Попри певний брак поняттєвої строгості й теоретичної системності Джонсонові вдалося розкрити важливі проблеми екзистенціально-соціологічного аналізу сучасного суспільства й окреслити перспективи подальшого осмислення їх.

Джерела

- Джонсон Дж.* Процесс преследования / Дж. Джонсон // Соціологічні дослідження. — Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2008. — № 7. — С. 153–176.
- Джонсон Дж.* Екзистенціальні аспекти довіри / Дж. Джонсон, А. Мельніков // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2009. — № 1. — С. 78–93.
- Джонсон Дж.* История и общие методологические принципы калифорнийской социологии / Дж. Джонсон, А. Мельніков // Соціологічні дослідження. — Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. — № 13. — С. 17–27.
- Мельніков А.* Калифорнийская школа экзистенциальной социологии: общая характеристика деятельности / А. Мельніков // Соціологічні дослідження. — Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. — № 11. — С. 89–101.
- Altheide D.* The Ethnographic Ethic / D. Altheide, J. Johnson // Studies in Symbolic Interaction. — 1993. — Vol. 14. — P. 95–107.
- Altheide D.* Reflections on Voice in Ethnography / D. Altheide, J. Johnson // Studies in Symbolic Interaction. — 1994a. — № 15 (1). — P. 71–82.
- Altheide D.* Criteria for Assessing Interpretive Validity in Qualitative Research / D. Altheide, J. Johnson // Handbook of Qualitative Research. — Newbury Park, CA : Sage, 1994b. — P. 485–499.
- Altheide D.* Reflections on Interpretive Adequacy in Qualitative Research / D. Altheide, J. Johnson // Handbook of Qualitative Research Methods / N. Denzin, Y. Lincoln, eds. — Thousand Oaks, CA : Sage, 2011. — P. 581–594.
- Altheide D.* Ethnography and Justice / D. Altheide, J. Johnson // Context and Method in Qualitative Research. — L. : Sage, 1997. — P. 172–184.
- Crime at the Top: Deviance in Business and the Professions / J. Johnson, J. Douglas, eds. — Philadelphia : Lippincott, 1978.
- Cuthbertson B.* Exquisite Emotional Sensitivity and Capture / B. Cuthbertson, J. Johnson // Studies in Symbolic Interaction. — 1992. — Vol. 13. — P. 155–166.
- Cuthbertson-Johnson B.* Emotional Generalizations / B. Cuthbertson-Johnson, J. Johnson // Studies in Symbolic Interaction. — 1995. — № 17 (1). — P. 163–184.
- Denzin N.* On Understanding Emotion / Denzin N. — San Francisco : Jossey-Bass, 1984.
- Denzin N.* Emotions as Lived Experiences / N. Denzin // Symbolic Interaction. — 1985. — Vol. 8 (2). — P. 223–240.
- Denzin N.* The Alcoholic Self / Denzin N. — Newbury Park, CA : Sage, 1987.
- Gans H.* The Participant Observer as a Human Being / H. Gans // Institutions and the Person / H. Becker, B. Geer, D. Riesman, R. Weiss, eds. — Chicago : Aldine, 1968. — P. 300–317.
- Gerber R.* Top Ten Death Penalty Myths / R. Gerber, J. Johnson. — Greenwich, CT : Praeger, 2007.

Hochschild A. The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling / Hochschild A. — Berkeley : University of California Press, 1983.

Johnson J. The Practical Uses of Rules / J. Johnson // Theoretical Perspectives on Deviance / R. Scott, J. Douglas, eds. — N.Y. : Basic Books, 1972. — P. 215–248.

Johnson J. Doing Field Research / Johnson J. — N.Y. : Free Press, 1975.

Johnson J. Behind the rational appearances: fusion of thinking and feeling in sociological research / J. Johnson // Existential Sociology / J. Johnson, J. Douglas, eds. — N.Y. : Cambridge University Press, 1977a. — P. 201–229.

Johnson J. Occasioned transcendence / J. Johnson // Existential Sociology / J. Johnson, J. Douglas, eds. — N.Y. : Cambridge University Press, 1977b. — P. 229–254.

Johnson J. Ethnomethodology and existential sociology / Johnson J. // Existential Sociology / J. Johnson, J. Douglas, eds. — N.Y. : Cambridge University Press, 1977. — P. 153–174.

Johnson J. Military Preparedness as Propaganda // Bureaucratic Propaganda / D. Altheide, J. Johnson. — Boston : Allyn and Bacon, 1980a. — P. 179–204.

Johnson J. Battle Efficiency Reports as Propaganda // Bureaucratic Propaganda / D. Altheide, J. Johnson. — Boston : Allyn and Bacon, 1980b. — P. 205–228.

Johnson J. In Dispraise of Justice / J. Johnson // Symbolic Interaction. — 1995. — Vol. 18 (2). — P. 191–205.

Johnson J. Advanced Qualitative Methods / J. Johnson // ASA Qualitative Research Methods. — Washington, D.C. : American Sociological Association, 2000. — P. 31–35.

Johnson J. In Depth Interviewing / J. Johnson // Handbook of Interviewing Research. — Thousand Oaks, CA : Sage, 2001. — P. 103–120.

Johnson J. Stalking process / J. Johnson // Postmodern existential sociology / J. Kotarba, J. Johnson, eds. — Walnut Creek, CA : AltaMira Press, 2002. — P. 183–200.

Johnson J. My Short and Happy Life as a Decorated War Hero / J. Johnson // Studies in Symbolic Interaction. — Bingley, UK : Emerald, 2008. — Vol. 30. — P. 325–334.

Johnson J. Lifelong Education and Democratic Culture / J. Johnson // Соціологічні дослідження. — Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. — № 8. — С. 218–222.

Johnson J. LeRoy and Me / J. Johnson // Studies in Symbolic Interaction. — Bingley, UK : Emerald, 2010. — Vol. 35. — P. 309–318.

Johnson J. This Really isn't About me: Reflections on an Intellectual and Activist Path / J. Johnson // Studies in Symbolic Interaction. — Bingley, UK : Emerald, 2012. — Vol. 38. — P. 175–196.

Johnson J. Myrton's Organ: Imagining the Meanings of Music and Ultimate Reality / J. Johnson // Cultural Studies — Critical Methodologies. — 2014a. — Vol. 14 (2). — P. 205–208.

Johnson J. Wilmer's Secret Box: Reflections on My Father's Life / J. Johnson // Studies in Symbolic Interaction. — Bingley, UK : Emerald, 2014b. — Vol. 42. — P. 109–116.

Johnson J. Reflections on Professional Ethics / J. Johnson, D. Altheide // Walking the Tightrope: ethical issues for qualitative researches. — Toronto : University of Toronto Press, 2002. — P. 59–69.

Johnson J. The Victimized Self: The Case of Battered Women / J. Johnson, K. Ferraro // The Existential Self in Society / J. Kotarba, A. Fontana, eds. — Chicago : The University of Chicago Press, 1984. — P. 119–130.

Johnson J. Existentialism and the Emergence, Growth, and Development of Existential Sociology / J. Johnson, A. Melnikov // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства ; вип. 19. — X. : Вид-во ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2008. — С. 33–40.

Johnson J. The Wisdom of Distrust: Reflections on Ukrainian Society and Sociology / J. Johnson, A. Melnikov // Studies in Symbolic Interaction. — Bingley, UK : Emerald, 2009. — Vol. 33. — P. 9–18.

Melnikov A. Jack Douglas and the Existential Sociology Project / A. Melnikov, J. Kotarba // The Interactionist Imagination: Meaning, Situation and Micro-Social Order / Jacobson M., ed. — Copenhagen, Denmark : Hans Reitzel Publishers (forthcoming).

Melnikov A. Existential and Sociological Interpretations of the Concepts “Situation” and “Context” / A. Melnikov, J. Johnson // The Present and Future of Symbolic Interaction / D. Altheide, C. Nuti, A. Salvini, eds. — Livorni, Italy : Franco Angeli, 2012. — Vol. 2. — P. 15–28.

Official Deviance: Readings in Official Misfeasance, Malfeasance, and Other Forms of Corruption / J. Douglas, J. Johnson, eds. — Philadelphia : Lippincott, 1979.

Postmodern existential sociology / J. Kotarba, J. Johnson, eds. — Walnut Creek, CA : AltaMira Press, 2002.

Sartre J.-P. Emotions / Sartre J.-P. — N.Y. : Wisdom library, 1948.

Wax R. Doing Fieldwork / Wax R. — Chicago : The University of Chicago Press, 1972.

Whiteman G. Strong Emotions at Work / G. Whiteman, T. Muller, J. Johnson // Qualitative Research in Organizations and Management. — 2009. — Vol. 4 (1). — P. 46–61.

Wolff K. Surrender and Community Study / K. Wolff // Reflections on Community Studies / A. Vidich, J. Bensman, M. Stein, eds. — N.Y. : Wiley, 1964. — P. 233–264.